

ANTIKA EHF 2019

Fornleifaskráning vegna sumarbústaðalóða í landi Miðdals I í Mosfellsbæ

Rúna K. Tetzschner og Ragnheiður Traustadóttir

Mynd 1 Skráningarsvæðið

Forsíðumynd: Reitur 125204

Ritstjóri: Ragnheiður Traustadóttir

www.antikva.is

Útgefandi: Antikva ehf.

ISBN númer: 978-9935-9551-2-8

Höfundar tóku ljósmyndir í ritinu nema annað sé tekið fram

@ Ragnheiður Traustadóttir og Rúna K. Tetzschner

Efnisyfirlit

Inngangur	4
Fornleifaskráningar	4
Skráningarsvæðið	5
Tilgangur fornleifaskráningar	7
Miðdalur	9
Samantekt og niðurstöður.....	10
Heimildir	11
Fornleifaskráning.....	11

Inngangur

Að beiðni Einars Tryggvasonar, arkitekts fyrir hönd Árna Kópssonar og Kristjáns Vídalíns, eigenda sumarbústaðalóða í landi jarðarinnar Miðdals I, tók Ragnheiður Traustadóttir fyrir hönd Antikvu ehf., að sér fornleifaskráningu á lóðunum vegna fyrirhugaðra byggingaframkvæmda. Kristján Vídalín var á vettvangi þegar skráning fór fram og sýndi skrásetjurum svæðið.

Skipulagsreitirnir eru staðsettir norðvestan megin við Dalland, nýbýli frá 20. öld sem var stofnað í landareign Miðdals. Fornleifar eru ekki sýnilegar á yfirborði í reitunum og heimildir greina ekki frá byggð né heldur benda örnefni eða frásagnir til fornleifa.

Skráningin fól í sér athugun á fyrri skráningum, heimilda- og vettvangskönnun.

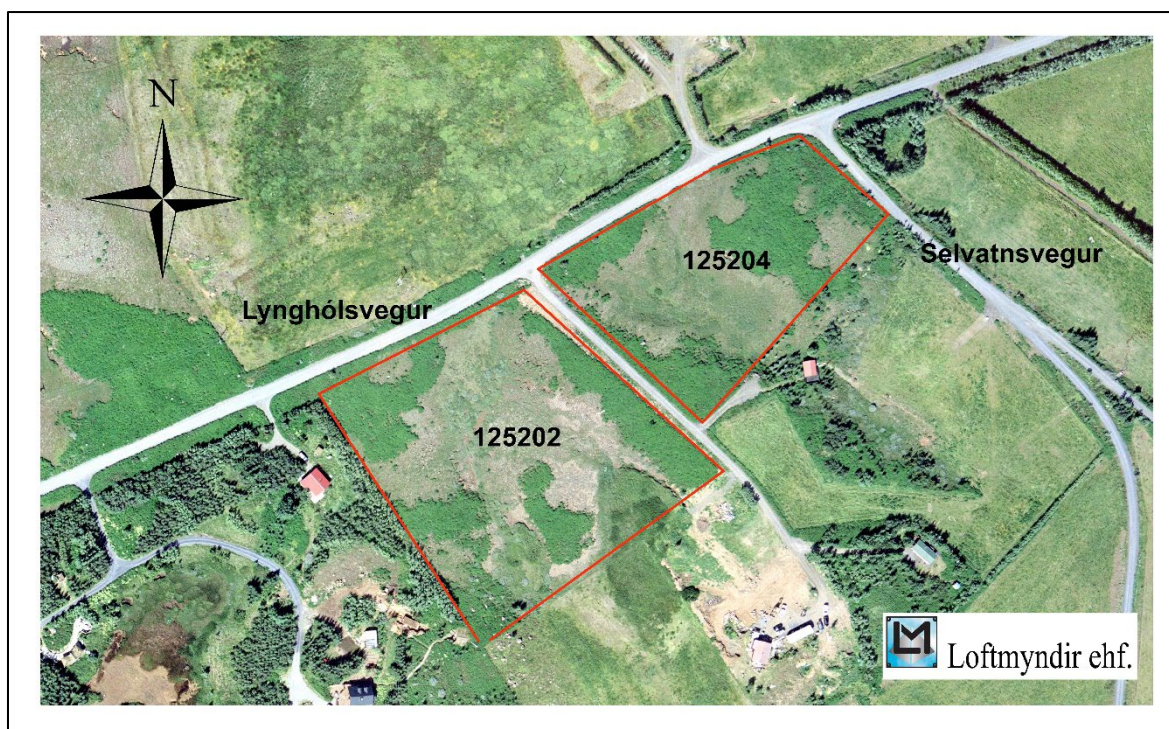
Skýrsluhöfundar sáu um vinnuna.

Fornleifaskráningar

Saga Miðdals er rakin í skýrslunni *Skráning fornleifa í Mosfellsbæ* sem var gefin út árið 2006. Sú skýrsla var unnin upp úr eldri skráningargögnum en skipuleg skráning fornleifa í Mosfellsbæ hófst árið 1980 og var fyrsta skráning sinnar tegundar á Íslandi.¹ Árið 2006 voru mælingatæki ekki jafn nákvæm og í dag og stenst skráningin því ekki að öllu leyti þær kröfur sem gerðar eru núna; því þurfti að gera könnun á skipulagsreitunum tveimur í landi Miðdals I sem hér um ræðir. Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í Dallandi fór fram árið 2019.²

¹ Agnes Stefánsdóttir, Rúna K. Tetzschner o.fl., *Skráning fornleifa í Mosfellsbæ*, 92-111.

² Rúna K. Tetzschner og Ragnheiður Traustadóttir, *Fornleifaskráning vegna deiliskipulags Dallands*.

Mynd 2 Skráningarsvæðið er reitirnir sem eru rauðir á kortinu.

Skráningarsvæðið

Um er að ræða tvo litla byggingareiti, 125202 og 125204. Þeir liggja meðfram Lynghólsvegi og reitur 12504 að Selvatnsvegi.

Nokkrar húsbyggingar eru suðaustan megin við reitina og vegarslóði til þeirra liggur á milli reita 125202 og 125204. Annar vegarslóði liggur í vinkel um vestari reitinn 125202, suðaustur frá Lynghólsvegi og síðan norðaustur að veginum sem skiptir reitunum í sundur. Lítil vinnuskúr er vestan við vinkelveginn. Í austurhorni þessa reits er skurður með vatni sem liggur í norðvestur.

Mynd 3 Horft austur yfir reit 125202.

Landið er töluvert rótað en að öðru leyti er þar mólendi. Í austari reitnum, 125204, hallar landinu niður í norðurátt.

Það er vaxið mosa, lyngi og þar eru allmiklar lúpínubreiður. Engar fornleifar eru sýnilegar á yfirborði.

Reitirnir eru innan hinna fornu landamarka Miðdals. Norðvestan megin er Lynghólsvegur, austur og suður af reit 125204 er Selvatnsvegur og landskiki úr Dallandi. Aðlæg lönd við reit 125202 eru úr landi Miðdals.

Mynd 4 Horft norður yfir reit 125204.

Tilgangur fornleifaskráningar

Samkvæmt 4. mgr. 3. gr. laga um menningarminjar nr. 80/2012 (mml.), sem tóku við af þjóðminjalögum nr. 107/2001 1. janúar 2013, njóta fornleifar friðunar og eru þannig verndaðar gegn hvers kyns raski.

Í 3. mgr. 3. gr. mml. eru fornleifar skilgreindar með svofelldum hætti:

„Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

a. búsetulandslag, skráðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,

b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,

c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,

d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,

e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,

f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,

g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,

h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,

i. skipsflök eða hlutar þeirra.“

Í 21. gr. mml. er kveðið á um verndun fornleifa:

„Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Eigendur og ábúendur jarða skulu hlúa að fornleifum á landareignum sínum og viðhalda umhverfi þeirra eftir því sem sanngjarnt getur talist. Minjastofnun Íslands er skylt að veita ráðgjöf og leiðbeiningar í því sambandi.

Minjastofnun Íslands gerir nauðsynlegar ráðstafanir til verndar fornleifum, viðhalds eða endurbóta, en áður skal gera landeiganda eða ábúanda viðvart um þær. Ef nauðsyn krefur lætur Minjastofnun Íslands rannsaka fornleifar með uppgrefti eða á annan hátt.“

Friðhelgi fornleifa er ekki háð því að þær séu þekktar eða hafi verið skráðar. Ef áður óþekktar fornleifar finnast ber að tilkynna það Minjastofnun Íslands, sbr. 38. gr. mml., og án tafar skv. 1. mgr. 23. gr. megi ætla að þær séu í hættu.

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að sporna við því að minjar verði fyrir skemmdum af gáleysi eða að nauðsynjalausu. Fornleifaskráning kemur að notum í minjavörslu þegar ákvarðanir eru teknar um aðgerðir til verndar einstökum minjastöðum eða minjasvæðum. Auk þess kemur hún að gagni í rannsóknum og kynningum. Í þessu tilviki, þar sem unnið er að deiliskipulagi á útvistarsvæði, verða til möguleikar á að kynna og nýta minjar á svæðinu.

Ekki er það síður hagar þeirra sem stýra hvers konar framkvæmdum að eiga aðgang að yfirliti um fornleifar á tilteknu svæði. Segja má að við það vinnist tvennt. Unnt verður að taka tillit til minjanna við skipulagsvinnu og nýta þær til að varðveita sögu staðarins í landslaginu. Einnig má minnka stórlega líkur á að framkvæmdaraðilar rekist í miðjum klíðum á fornleifar sem þeir gerðu sér ekki grein fyrir að gætu verið fyrir hendi en reynist svo nauðsynlegt að rannsaka með tilheyrandi kostnaði og töfum á framkvæmdum.

Björgunaruppgröftur, sem er unninn vegna framkvæmda og undir þrýstingi frá framkvæmdaraðilum, er heldur ekki æskilegur frá sjónarmiði fornleifafræðinnar.

Fornleifaskráning sameinar þess vegna hagsmuni fræðigreinarinnar og þeirra sem standa að framkvæmdum.

Skráning fornleifa, húsa og mannvirkja skal skv. 16. gr. mml. fara fram áður en gengið er frá aðalskipulagi eða deiliskipulagi. Áður en deiliskipulag er afgreitt eða leyfi til framkvæmda eða rannsókna er gefið út skal skráning ætíð fara fram á vettvangi.

Skulu skipulagsyfirvöld hafa samráð við Minjastofnun Íslands um tilhögun skráningar eða endurskoðun á fyrri fornleifa-, húsa- og mannvirkjaskrár með hliðsjón af fyrirhuguðum breytingum á skipulagi. Óheimilt er að veita leyfi til framkvæmda án undanfarandi fornleifa-, húsa- og mannvirkjaskráningar. Þegar sérstaklega stendur á getur Minjastofnun Íslands veitt undanþágu fyrir framkvæmdum með tilteknum skilyrðum.

Skipulagsyfirvöld skulu tilkynna Minjastofnun Íslands um gerð skipulagsáætlana og verulegar breytingar á þeim og um gerð skýrslna um mat á umhverfisáhrifum.

Almennt er æskilegt að framkvæmdum sé beint frá minjastöðum en sé þess enginn kostur ber að tilkynna Minjastofnun Íslands um framkvæmdirnar með sannanlegum hætti með minnst fjögurra vikna fyrirvara eins og segir í 23. gr. mml. Enn fremur segir að Minjastofnun Íslands ákveði að undangenginni vettvangskönnun hvort frekari rannsóknar sé þörf, hvort gera skuli tillögu um friðlýsingu eða hvort fornleifarnar megi víkja og þá með hvaða skilmálum. Óheimilt er að veita leyfi til framkvæmda fyrr en ákvörðun Minjastofnunar Íslands liggur fyrir.

Í 2. mgr. 28. gr. mml. segir að framkvæmdaraðili greiði kostnað við þær rannsóknir á fornleifum sem Minjastofnun Íslands ákveður að séu nauðsynlegar vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Við allar umfangsmiklar framkvæmdir skal sá sem fyrir þeim stendur bera kostnað af nauðsynlegum rannsóknum og vettvangsskráningu fornleifa.

Miðdalur

Miðdalur er gömul jörð sem heyrði undir konung við jarðaskráningu Árna og Páls árið 1704 en við gerð *Jarðatals* Johnsen árið 1847 var hún komin í bændaeign og bjó eigandinn þar

sjálfur.³ Líklegt er að hið forna bæjarstæði Miðdals hafi verið á sömu slóðum og núverandi bæjarhús Miðdals. Staðsetningin hefur að minnsta kosti haldist svipuð frá því túnakort var gert árið 1916.

Jörðinni var skipt í Miðdal I og II einhvern tímann eftir árið 1938. Miðdalur II sem var sunnar í landareigninni lagðist þó fljótlega af en árið 1950 var nýbýlið Dalland myndað á sömu slóðum.⁴

Samantekt og niðurstöður

Engar fornleifar voru skráðar á skipulagsreitunum. Gengið var um allt svæðið en fornleifar fundust ekki. Heimildir greina heldur ekki frá byggð þar né heldur benda örnefni eða frásagnir til fornleifa.

Ekki er þó víst að allar minjar á svæðinu sjáist á yfirborðinu eða hafi verið skráðar. Ef áður óþekktar fornleifar koma í ljós á framkvæmdasvæðinu ber að stöðva framkvæmdir, varast frekara rask og tilkynna þegar í stað um fundinn til Minjastofnunar Íslands, sbr. 38. gr. mml. Minjastofnun Íslands metur eðli þeirra og umfang og hvort rannsókna sé þörf áður en framkvæmdir halda áfram.

Er því beint til framkvæmdaraðila að reyna að sneiða hjá fornleifum og komast hjá því að raska þeim í lengstu lög. Í 21. gr. mml. segir um verndun fornleifa, að „jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, [megi] enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.“

³ *Jarðabók*, 289-291; *Jarðatal á Íslandi*, 96.

⁴ *Fasteignabók I; Jarðaskrár 1958-1979*.

Heimildir

Fasteignabók I: Mat fasteigna í sýslum samkv. lögum nr. 33 frá 1955. Öðlast gildi 1. maí 1957. Reykjavík, 1956-1957.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. Gullbringu- og Kjósarsýsla. III. Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafjelag í Kaupmannahöfn, 1923-1924.

Jarðatal á Íslandi, með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða í landinu. Gefið út af J. Johnsen. Kaupmannahöfn, 1847.

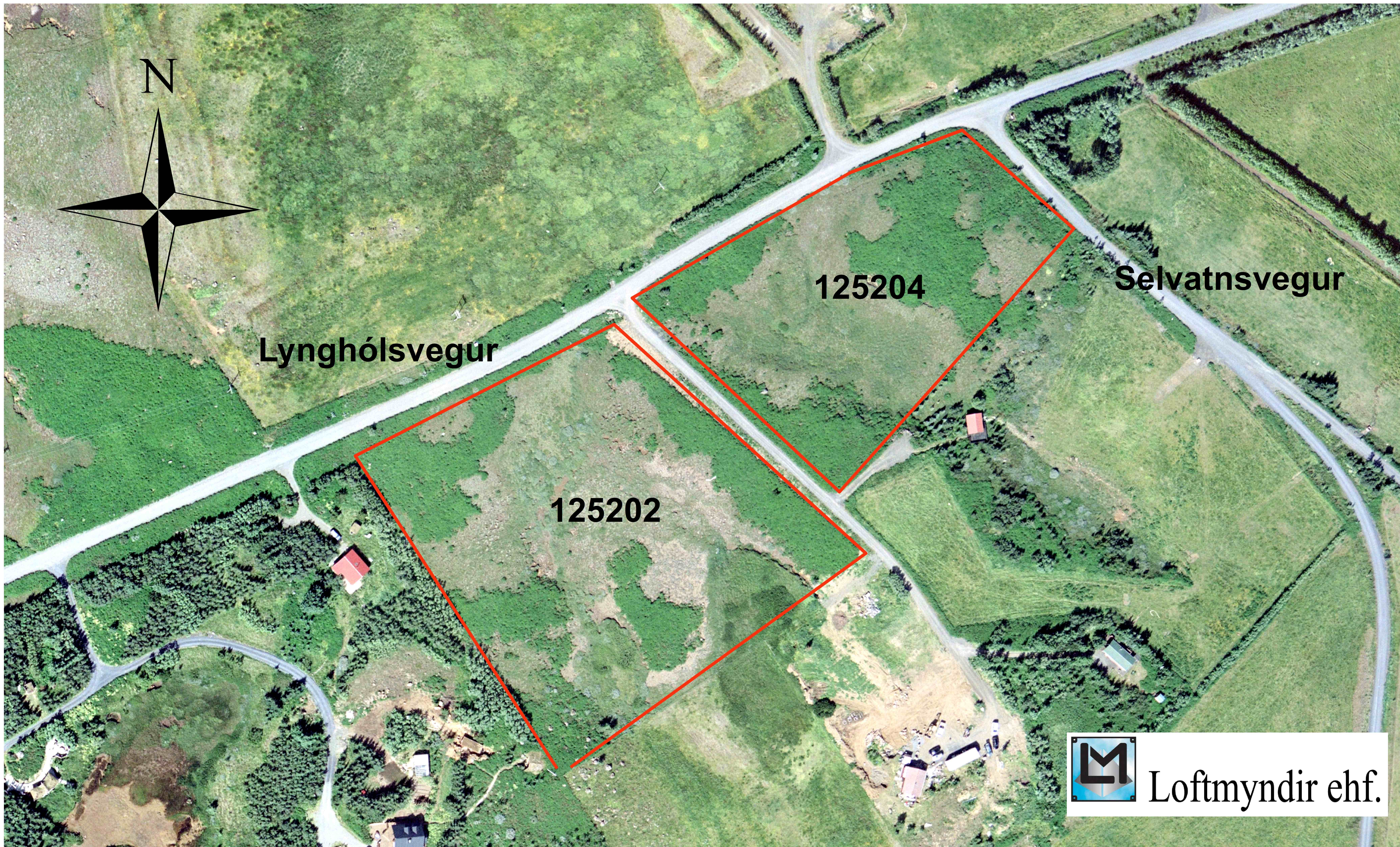
Lögbýlaskrá 31. desember 2018. Sótt 11. mars 2019 á: <https://www.skra.is/um-okkur/utgafur-og-skjol/>.

„Sælureitir í sveitinni.“ *Dalur: Hestamiðstöð Horcecenter.* Sótt 11. mars 2019 á: <http://www.dalur.is/saelureitir-i-sveitinni/>.

Fornleifaskráning

Agnes Stefánsdóttir, Rúna K. Tetzschner, Guðmundur Ólafsson, Ágúst Ó. Georgsson, Kristinn Magnússon og Bjarni F. Einarsson. *Skráning fornleifa í Mosfellsbæ.* Skýrslur Þjóðminjasafns Íslands. Reykjavík: Þjóðminjasafn Íslands, 2006.

Rúna K. Tetzschner og Ragnheiður Traustadóttir. *Fornleifaskráning vegna deiliskipulags Dallands í Mosfellsbæ.* Reykjavík: Antikva ehf., 2019.

Loftmyndir ehf.

Skipulagsreitir í Miðdalslandi

Mosfellsbær

0 15 30 60 90 120 metrar

Kort
Nr 1

Antikva ehf.

Kortagerð: Ragnheiður Traustadóttir

Skráning: 28.10.2020

Dagsetning: 13.11.2020